

CERAMICA PRECUCUTENIANĂ DIN ARIA CULTURILOR BOIAN-GUMELNIȚA ȘI SEMNIFICAȚIA EI

În articolul de față încercăm să adâncim unele probleme legate de „importurile” de caracter precucutenian din aria culturilor Boian-Gumelnița, în cadrul cărora descoperirile de la Măgurele se impun prin bogăția lor. Acest articol este o continuare a semnalării rezultatelor obținute prin săpăturile de la Măgurele¹.

Apariția, în tellul de la Vidra, a unui fragment ceramic ornamentat cu motive incizate², deschide seria descoperirilor de acest fel. Apartenența acestuia la cultura Precucuteni n-a fost de nimeni contestată și încadrarea lui în categoria „importurilor” este unanim acceptată.

În anul când D. V. Rosetti publica raportul preliminar asupra cercetărilor de la Vidra, o altă descoperire apare la Tangîru³. De-abia în 1961, noul document este studiat și, în lumina noilor rezultate ale arheologiei românești, este atribuit „unui stadiu mai evoluat al culturii precucuteniene”⁴.

În 1957, săpăturile de la Tangîru făceau să crească cu încă unul numărul pieselor cotate drept „importuri” precucuteniene în aria culturilor Boian-Gumelnița⁵.

Un an mai târziu, în urma săpăturilor făcute la Medgidia, N. Harțuchi obținea noi dovezi ale unor manifestări precucuteniene în afara ariei acestei culturi. Descoperirea a intrat în literatura de specialitate⁶, înainte ca ea să fi fost prezentată cu ansamblul cultural în care se găsisese.

¹ P. Roman, *Săpăturile arheologice de la Măgurele (r. V. I. Lenin, or. București)*, în *Materiale*, X (în pregătire); idem, *O așezare neolitică la Măgurele*, în *SCIV*, XIII, 2, 1962, p. 259—271.

² D. V. Rosetti, *Săpăturile de la Vidra*, în *PMMB*, 1, 1934, p. 17 și fig. 25.

³ D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina ultimelor cercetări*, 1961, p. 66, 413—414, fig. 256.

⁴ *Ibidem*, p. 66.

⁵ *Ibidem*, fig. 189/6 = 257.

⁶ *Ibidem*, p. 414.

În urma cercetărilor de teren întreprinse de V. Teodorescu de la Muzeul din Ploiești, se semnaleză ¹ resturi precucuteniene și în apropierea localității Mizil.

Cele mai numeroase urme de caracter precucutenian au ieșit însă la iveală în urma săpăturilor executate într-o așezare gumelnițeană din comuna Măgurele (raionul V. I. Lenin, orașul București) ², unde s-au găsit fragmente de vase cu suprafața exterioară de culoare cenușie, uneori neagră-cenușie, sau castanie cu nuanțe cărămizii. Suprafața interioară și pereții, deși foarte subțiri, au culoarea neagră și, foarte rar, neagră-cenușie. Pasta este bine aleasă, compactă, cu puține impurități constând din nisip fin sau pietricele foarte mărunte. Uneori s-au folosit și bucățele de calcar sau cioburi pisate. La exterior s-a dat cu un slip care, în cele mai multe cazuri, a căzut. Se observă și urme de lustruire mecanică.

Forma predominantă este aceea de ulcică, nu prea înaltă (circa 12 cm), cu diametrul gurii și al rotunjimii maxime a corpului mai mare decât înălțimea (fig. 2/1, 3, 15, 19 și fig. 3/1, 2). S-au putut identifica, pînă în prezent, circa 10 vase de acest tip. Diametrul rotunjimii maxime se găsește întotdeauna la jumătatea superioară a vasului. Partea superioară este bombată, marginea relativ înaltă și aplecată spre exterior; partea inferioară este tronconică, fundul albiat spre interior sau drept. Umărul vasului este clar despărțit atît de margine cît și de partea inferioară. O variantă a aceleiași forme o constituie fragmentele de vase cu marginea tronconică și umărul mai puțin bombat (fig. 2/9, 10).

O altă formă este aceea a unui vas cu gît înalt tronconic, marginea ușor îngroșată și puțin aplecată spre exterior, cu corpul puternic bombat (fig. 2/2). Din această categorie s-au identificat fragmente de la trei vase (fig. 2/2, 14, 18 și fig. 3/4, 5).

Un bol, cu marginea puțin răsfrîntă spre exterior și cu o apucătoare pe umăr, ruptă din vechime, ne orientează spre aceeași arie precucuteniană (fig. 2/4).

Tot din categoria vaselor străine de aria Boian-Gumelnița este și un fragment de ulcică bitronconică, de culoare neagră, cu slipul căzut și pastă în care s-au folosit bucățele mici de calcar sau cioburi pisate (fig. 2/5). Peretele este foarte subțire. Înălțimea pare să fie egală cu maxima bombare a corpului, aceasta din urmă găsindu-se aproximativ la jumătatea distanței între margine și fund. Marginea vasului este aplecată puțin spre exterior. Partea superioară și mijlocul prezintă o curbură spre exterior. Un vâscior, cu corpul bombat și partea inferioară strînsă, este de asemenea mai puțin obișnuit în mediul gumelnițean (fig. 2/6). Alte fragmente ceramice (fig. 2/8, 11, 13, 17 și fig. 3/3), din umărul sau partea inferioară a vaselor, se înscriu, după toate probabilitățile, în primele două forme mai sus descrise.

Tehnica folosită la ornamentare constă din caneluri late (fațete), impresiuni, pictură cu grafit sau cu ocră roșu (aplicat după ardere), proeminențe și scrijelire. Canelurile-fațete sînt așezate fie orizontal — în grup

¹ Informație de la V. Teodorescu.

² P. Roman, *O așezare . . .*, în *SCIV*, XIII, 2, 1962, p. 259—271; idem, *Săpăturile arheologice de la Măgurele*, în *Materiale*, X (în pregătire).

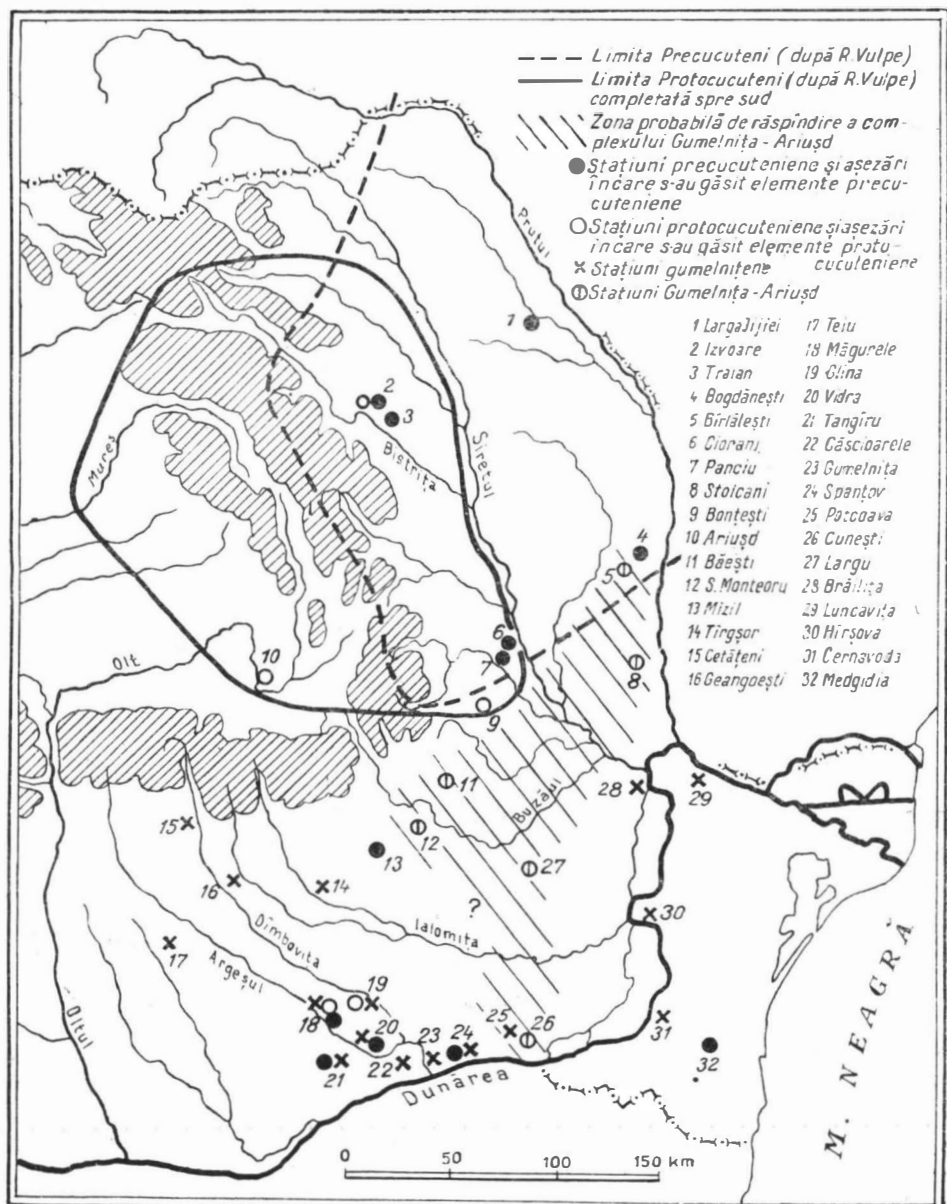

Fig. 1. — Harta răspîndirii ceramicii precucuteniene în aria culturilor Boian-Gumelnița

de cîte trei-patru, pe partea superioară a ulcelelor (fig. 2/1, 3, 4, 9—10, 15, 19 și fig. 3/1, 2) sau pe gîtul vaselor cu corp bombat (fig. 2/2) — fie oblic (fig. 2/2, 6 și fig. 3/5). Cu ajutorul impresiunilor s-au realizat linii,

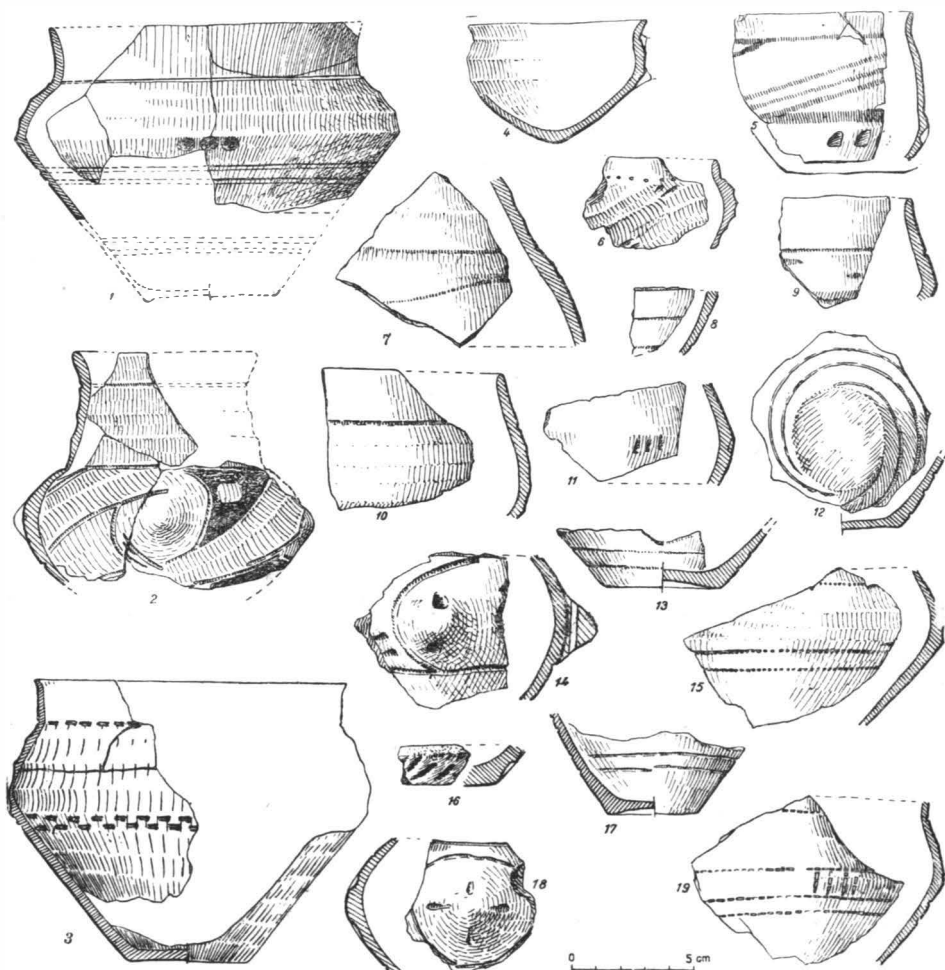

Fig. 2. — Fragmente ceramice de la Măgurele. 1—4, 6—19, precucuteniene; 5, cu influență protocucuteniană.

executate cu un virf bont și lat, dispuse orizontal (fig. 2/1, 8—10, 13, 17, 18 și fig. 3/1—4), oblic (fig. 2/2, 7, 14 și fig. 3/5) sau „în vârtej” (fig. 2/12). O linie orizontală izolată separă de fiecare dată marginea de corp al vasului (fig. 2/1, 2, 9, 10, 18 și fig. 3/1, 2, 5). Pe jumătatea inferioară a vasului găsim, în cazuri extrem de rare, cîte o linie izolată orizontală, care se repetă de două sau trei ori (fig. 2/8). De cele mai multe ori, liniile sînt

grupate paralel, câte două și dispuse la o distanță de circa 5 mm una de alta (fig. 2/1, 13, 17 și fig. 3/3, 4). Grupele de două linii paralele se repetă de câte două ori (fig. 2/17 și fig. 3/3). Într-un caz, cele două linii paralele pleacă, în spirală, dinspre fund spre zona de maximă rotunjime a vasului (fig. 2/12). Cu ajutorul aceleiași procedeu tehnic se realizează un motiv spiraliform de tipul tangentă la cerc (fig. 2/2 și fig. 3/5), sau o linie curbă, care, unind două linii orizontale, mărginește o tortiță (fig. 2/14). Pe un fragment de vas, a cărui apartenență la grupa în discuție este nesigură, se observă un decor unghiular obținut cu ajutorul a două linii (fig. 2/7). Deasupra acestui motiv ornamental sînt două caneluri-fațete. În două cazuri, locul liniilor imprimate cu ajutorul unui vîrf bont îl iau liniile imprimate cu ajutorul unui pieptene a cărui lungime nu depășește 5 cm. Ca și în cazul liniilor simple, impresiunile dinților de pieptene, de formă pătrată, separă marginea de corpul vasului (fig. 2/15, 19). Dispuse orizontal, câte două, astfel de impresiuni ornamentează și partea inferioară a vasului (fig. 2/15, 19). Pe maxima rotunjime a unui fragment s-a realizat o friză mărginită deasupra de o linie, iar dedesubt de două linii paralele (fig. 2/19). Vertical s-a imprimat o grupă de patru linii scurte făcute în același mod. Nici în acest caz canelurile-fațete nu lipsesc de pe partea superioară a vasului. Pe un vas fragmentar, locul liniilor obținute cu ajutorul unui vîrf bont sau cu pieptenele îl iau șirurile de impresiuni, făcute prin imprimarea, în pasta moale a vasului, a unui băț rupt neglijent (fig. 2/3).

Tot prin impresiuni s-au obținut și mici gropițe de formă rotundă, elipsoidală sau neregulată, netezite sau nu și grupate câte două sau trei (fig. 2/1, 5, 6, 11). Uneori, pentru a separa gîtul de corpul vasului, se folosesc punctele imprimate cu un vîrf ascuțit (fig. 2/6).

Pictura cu grafit s-a întrebuintat, în asociere cu impresiunile neregulate și liniile incizate, pentru ornamentarea unui vas. Ea constă din benzi nu prea late. O bandă servește pentru a separa marginea de corpul vasului — înlocuind linia imprimată cu un pieptene sau incisă —, iar alta, pentru a separa partea superioară de maxima rotunjime a vasului. Între cele două benzi se găsesc fișii, formate din câte trei benzi paralele, dispuse oblic. Pe maxima rotunjime s-au aplicat grupe de impresiuni neregulate, iar sub ele s-a incizat o linie orizontală (fig. 2/5). Pe un vas fragmentar, pictura cu ocră roșu (după ardere) este folosită în asociere cu aproape toate elementele decorative descrise mai sus (fig. 2/2). Ea constituie fondul cu ajutorul căruia se scoate în relief motivul ornamental. Pentru a marca separarea gîtului de marginea și corpul vasului s-a folosit o linie incizată executată cu un vîrf bont. Între cele două linii gîtul este canelat cu fațete late dispuse orizontal. Pe corpul bombat al vasului s-au executat, cu același instrument bont, patru spirale în sistemul tangentă la cerc, curcirile avînt ca centru o proeminență organică. Tangentele la cerc sînt formate din două linii paralele dispuse oblic la distanță una de alta și avînd pe mijloc o creastă în relief ce imită canelura-fațetă. Pentru a umple spațiul liber dintre liniile oblice care jucau rolul de tangentă și linia orizontală ce separa corpul de restul vasului, s-a făcut scrijelirea acestuia, după ce mai întîi s-a cruțat câte o bulină ușor concavă în urma apăsării cu degetul (fig. 2/2). În partea inferioară, suprafața scrijelită

nu ocupa întregul gol creat și era delimitată prin linii executate tot cu un vîrf bont. Peste suprafețele scrijelite s-a dat apoi cu ocru roșu.

Proeminențele se folosesc în trei cazuri, numai pe vasele cu corpul puternic bombat (fig. 2/2, 14, 18). Într-un caz, proeminențele formează centrul unor cercuri dintr-un ornament spiraliform, în alt caz, deși

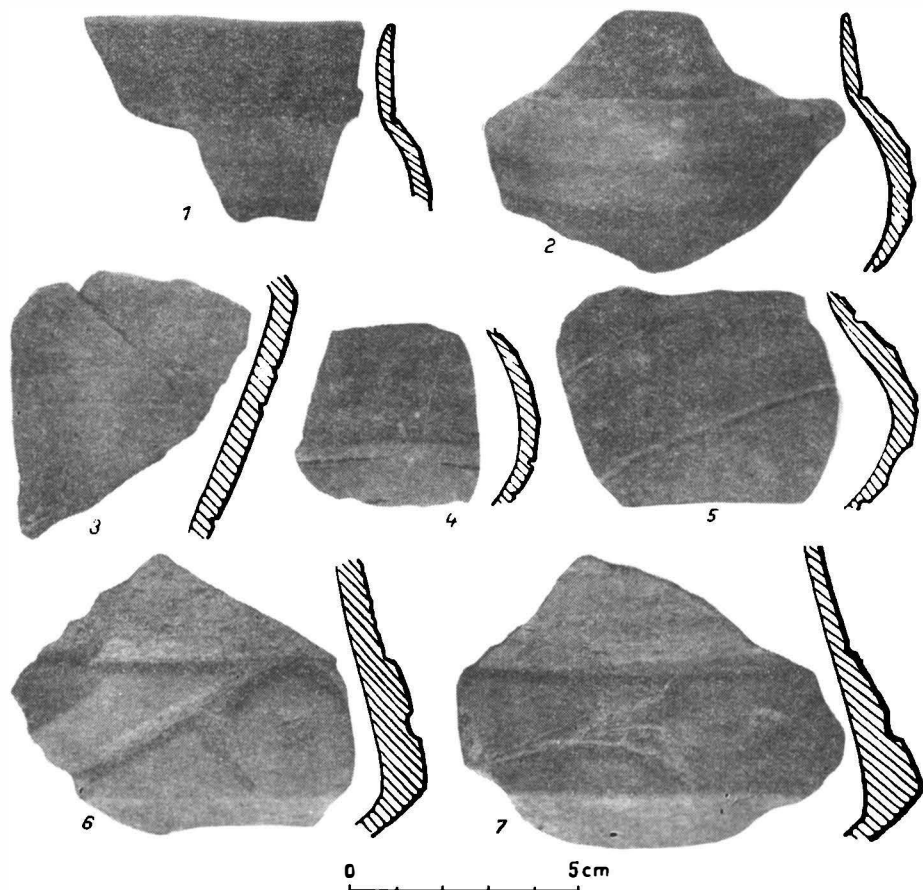

Fig. 3. — 1—5, fragmente ceramice precucuteniene, de la Măgurele; 6, 7, fragmente ceramice cu influență precucuteniană, de la Spanțov.

sînt înconjurată de un cerc incizat, nu pare să fie vorba și de motivul spiralei. Spre baza proeminenței, dispuse simetric, se găsesc patru impresiuni executate prin apăsarea piezișă a unui băț în pasta moale a vasului (fig. 2/18). Pe un alt fragment, din aceeași categorie a vaselor cu corpul puternic bombat, proeminența este perforată vertical, servind drept tortiță (fig. 2/14). Ea este delimitată pe o parte de o linie incisă executată cu un vîrf bont.

Se cuvine menționat și un mic fragment de la fundul unui vas, care este ornamentat pe partea exterioară cu linii scurte, incizate, mai late la partea superioară și mai înguste jos (fig. 2/16). Deasupra acestui sir de incizii se observă și impresiuni cu unghia. Pasta este de o factură locală, iar ornamentul ne îndreaptă atenția spre aceeași arie precucuteniană.

Problema mediului cultural în care se încadrează aceste elemente străine de aria balcano-danubiană a provocat, încă de la apariția lor, multe discuții, deoarece ea se leagă de sincronizarea unor culturi din spații diferite.

De la început, explicînd prezența fragmentului ceramic de la Vidra ca o urmare a unui „import” din aria Tripolie, D. V. Rosetti arată că acesta „corespunde stilului III de la Tripolie”¹ și sincronizează Gumelnița A1 de la Vidra cu „grupul ceramicii respective de la Tripolie”². Este o primă și hotărîită precizare care se cuvine subliniată întrucît, în timpul din urmă, se tinde spre o concluzie asemănătoare³.

Formarea culturii precucuteniene imediat după aspectul Boian II din Moldova și paralelizarea precucutenianului cu faza Vidra a culturii Boian, l-au făcut pe Radu Vulpe să considere descoperirea de la Vidra ca „un document izolat și ca atare prea puțin concludent”⁴. Un an mai tîrziu, același autor, socotind că „cultura Gumelnița A prezintă în mod sigur o situație de contemporaneitate cu culturile ceramicii pictate Ariușd-Cucuteni A”⁵ și că stratul Izvoare I₂ este „contemporan, în principiu” „cu fazele Boian-Vidra sau Boian-Petru Rareș” — ca apoi să precizeze: „contemporaneitatea nu se referă decît la faza Boian-Vidra”⁶, pune la îndoială situația stratigrafică a importului de la Vidra și propune ca „pînă la o nouă clarificare... să lăsăm la o parte ciobul precucutenian de la Vidra și să privim lucrurile numai prin prisma materialului masiv” care „nu ne oferă nici un temei pentru a vorbi de o contemporaneitate între Izvoare I₂ și Gumelnița A1”⁷.

Bazat pe situația de la Tangîru, D. Berciu, ca și D. V. Rosetti, consideră Gumelnița Ia „parțial paralelă cu sfîrșitul Precucutenianului final, cum ne-o dovedește importul «binoclului» de la Vidra”⁸. Cît privește importurile precucuteniene de la Tangîru, unul ar aparține nivelului Boian Vb, iar al doilea, după considerente tipologice, este atribuit nivelului Boian Vc⁹. Totuși, în stadiul actual al cunoștințelor noastre, nu se poate fixa începutul prefacerilor „în direcția sintezei Precucuteni” de-abia „la orizontul fazei Boian IV sau poate și Va din Muntenia și Bulgaria de nord-est”, iar formarea culturii Precucuteni „la orizontul Boian

¹ D. V. Rosetti, *op. cit.*, p. 17.

² *Ibidem*, p. 18.

³ Cf. D. Berciu, *op. cit.*, p. 91 și P. Roman, *O așezare...*, în *SCIV*, XIII, 2, p. 268.

⁴ R. Vulpe, *Problemele neoliticului carpato-niprovian la Izvoare*, în *SCIV*, VII, 1-2, 1956, p. 64.

⁵ R. Vulpe, *Izvoare, monografie arheologică*, 1957, p. 114.

⁶ *Ibidem*, p. 116.

⁷ *Ibidem*, p. 115.

⁸ D. Berciu, *op. cit.*, p. 91.

⁹ *Ibidem*, p. 66, 413-414.

Vb''¹. Considerentele tipologice nu credem că sînt suficiente în cazul de față, mai ales că importurile pot indica numai data cu totul relativă la care încep relațiile de schimb între două culturi. De cele mai multe ori asemenea relații nici nu pot fi sesizate. În această ordine de idei, amintim că unele spirale de tipul tangentă la cerc — străine ariei Boian dar realizate în tehnica Boian — apar în nivel Spanțov². Fixarea începutului culturii Precucuteni propriu-zise la orizontul Boian IV ne-ar îndepărta foarte mult ca timp și de baza care a generat-o, respectiv de elementele liniare-ceramice Giulești și chiar Vinča-Turdaș³.

Dacă față de divizările propuse de D. Berciu, în lucrarea deseori citată, avem multe rezerve și așteptăm deslușiri stratigrafice certe, nu putem să nu fim de acord cu sincronizarea, pe care d-ș-a o dovedește prin multe elemente, între faza Boian V și cultura Precucuteni tîrzie. Lăsînd la o parte cele două „importuri”, D. Berciu aduce în discuție tipul de pahar cu corp tronconic acoperit cu caneluri paralele și orizontale întîlnit în stratul Izvoare I₂ și în Boian V⁴. Generalizarea ceramicii „care face apel la canelura relativ lată, similară întru totul canelurii, tot atît de frecventă din ceramica Boian V de la Dunărea de Jos”, paharele de la Zănești și Larga Jijia⁵ care și-ar găsi analogii „în numeroasele pahare de același tip din faza Boian V, avînd buza scurtă și răsfrîntă ușor în afară și corpul acoperit cu caneluri paralele”⁶, adăugate la „importul” descoperit în nivelul Boian V, ar întregi acest sincronism cu noi fapte și ar indica crearea culturii „Precucuteni propriu-zisă” la orizontul Boian V b, „deși în structura primei faze a acesteia persistă cu tărie elemente Boian întîrziate”⁷. Trebuie însă reținut că tipul de pahar aici amintit, și ilustrat în citata lucrare a lui D. Berciu la figura 188/1,2, nu-și are antecedente în cadrul culturii Boian. Același lucru se poate spune și despre canelura-fațetă care, ca și tipul de „pahar” menționat, este tipică pentru cultura Precucuteni, mai rară și tîrzie în schimb în cultura Boian. La Măgurele, tipul de vas „pahar” (preferăm denumirea de ulcică) cu umărul canelat este ornamentat cu motive tipice precucuteniene (cum ar fi liniile incise, impresiunile de pieptene, impresiunile alveolate etc.). Aceasta ne indică o transmisie culturală inversă aceleia pe care o lasă să se întrevadă D. Berciu. Fără îndoială că purtătorii culturii Precucuteni au preluat inițial canelura de la o cultură sudică⁸, în cazul de față Boian, dar ei au preluat în mod

¹ D. Berciu, *op. cit.*, p. 68.

² După cum am constatat pe unele materiale văzute prin bunăvoința lui Sebastian Morintz (fig. 3/6, 7).

³ Cf. în acest sens, I. Nestor, *Cultura ceramicii liniare în Moldova*, în *SCIV*, 11, 2, 1951, p. 22; R. Vulpe, *Problemele neoliticului carpato-niprovian la Izvoare*, în *SCIV*, 1-2, 1956, p. 61-64; idem, *Izvoare*, p. 116-119; H. Dumitrescu, *Contribuții la problema originii culturii Precucuteni*, în *SCIV*, VIII, 1954, 1-4, p. 53-69.

⁴ D. Berciu, *op. cit.*, p. 66.

⁵ D. Berciu, în lucrarea citată, la nota 2 de la p. 68, pentru comparație cu paharele ce au corpul bombat și canelat de la Tangfru, trimite la un vas de la Traian, publicat în *SCIV*, V, 1-2, 1954, pl. II/10. Este vorba probabil de o scăpare, fiindcă vasele au forme diferite.

⁶ *Ibidem*, p. 68.

⁷ *Ibidem*.

⁸ I. Nestor, *op. cit.*, p. 23.

propriu noul element, pe care l-au generalizat în decorul ceramicii lor și apoi, în cadrul unor manifestări de o mai mare amploare, l-au transmis în noua formă urmașilor celor de la care îl preluaseră. O tendință similară în aria Boian nu este nici ea exclusă; certă este însă apariția elementelor precucuteniene în aria Boian tocmai când acest procedeu tehnic apare aici și momentan nu se poate vorbi de un proces identic în aria precucuteniană. Cu alte cuvinte, noi înclinăm să credem că aceste tipuri de „pahare” de la Tangîru pot fi și ele încadrate în tipurile de vase contaminate de o influență estică.

Probleme deosebite au ridicat și descoperirile de la Medgidia. N. Harțuchi a făcut săpături într-un tell gumelnițean și, printre altele în orizontul zis „Protogumelnița”¹ a găsit „un fragment ceramic, tot ca import, caracteristic speciei Luka-Vrublevkaia”². Pornind de la această descoperire, D. Berciu sincronizează sfîrșitul Precucutenianului cu faza finală Hamangia și cu manifestările protogumelnițene din Dobrogea³, considerînd „protogumelnițene” materialele de la Medgidia și altele provenite dintr-un tell de la Baia-Hamangia⁴. Avînd în vedere locul descoperirii, în plin centru al ariei Hamangia, socotirea celor două fragmente ceramice ca „importuri” din aria Precucuteni e riscantă, întrucît, în Dobrogea, ne putem aștepta la apariții locale asemănătoare cu cele din aria Precucuteni, datorită existenței fondului Hamangia. Reține atenția și faptul că pentru forma de vas de la Medgidia nu am reușit să găscem analogii în aria Precucuteni, decît la Traian-Dealul Viei⁵ într-un mediu mai timpuriu al culturii Precucuteni.

Cît privește resturile arheologice de la Măgurele, de caracter străin ariei Boian-Gumelnița, ele au fost descoperite în special în umplutura primului șanț de apărare, dar și în cuprinsul așezării. În zona săpată nu am descoperit *in situ* decît unele resturi din șanțul IX, care însă datînd dintr-o perioadă mai tîrzie a culturii Gumelnița, nu conține și urme precucuteniene. În rest totul este răvășit și deplasat de amenajări din cultura Gumelnița sau din epoci mai noi. Un complex închis îl constituie materialele din primul șanț de apărare care, prin bogăția și diversitatea lor, permit ipoteze cu sorți de confirmare. Fără îndoială că și aici este vorba de un amestec de materiale ce datează dintr-o perioadă anterioară săpării șanțului, din vremea săpării lui și din întreaga perioadă cît a stat deschis pînă la umplere, dar spațiul de timp ce se atribuie întregului complex este mult

¹ D. Berciu, *op. cit.*, p. 15, 79, 91.

² *Ibidem*, p. 414. Prin bunăvoința descoperitorului am văzut și desenat, în 1958, acel fragment ceramic. De fapt sînt două. Unul provine de la un vâscior cu gît înalt și corp bombat. Are gîtul acoperit cu caneluri orizontale, iar pe corp este ornamentat cu o linie orizontală incizată și cu un semicerc ce se sprijină pe acea linie. Ca o primă impresie, notam ca aceea ocazie: „pastă, tehnică de lucru, cu foarte, foarte multe influențe sau tradiții precucuteniene”. Un alt fragment ceramic era ornamentat cu șiruri de impresiuni semilunare, unite între ele cu linii obținute prin imprimarea unei „roțițe”. Cercetînd publicația referitoare la descoperirile de la Luka-Vrublevkaia (vezi *MIA*, 38) am constatat că afirmația „caracteristic speciei Luka-Vrublevkaia” (cf. D. Berciu, *op. cit.*, p. 414) pentru fragmentele mai sus descrise nu are nici un temei.

³ *Ibidem*, p. 91.

⁴ *Ibidem*, p. 79.

⁵ H. Dumitrescu, *Șantierul Traian*, în *SCIV*, V, 1—2, 1954, pl. II/10.

mai mic decât cel pe care, în mod firesc, trebuie să-l acordăm amestecului din aşezare. Următoarele precizări sînt şi ele de natură să limiteze timpul dintre cele mai vechi şi cele mai noi elemente din umplutura şanţului :

a) şanţul a fost săpat la începutul locuirii masive a zonei fortificate, fapt ce se petrece o dată cu aşezarea pe acest loc a gumelniţenilor ; b) locuinţele din zona fortificată fiind înghesuite, erau uşor incendiabile şi umplerea şanţului cu aceste resturi s-a făcut repede ; c) alte două amenajări sigure şi alte cîteva probabile care succed primului şanţ de apărare ¹ de la Măgurele — toate făcute în vremea culturii Gumelniţa — pledează şi ele pentru scurta perioadă de folosire a şanţului. Dacă pentru stabilirea limitei inferioare de la care apar aici elementele precucuteniene trebuie să avem în vedere resturile arheologice din întreaga aşezare, pentru stabilirea limitei superioare ne vom referi în special la cele mai noi elemente din umplutura şanţului I de apărare, la fundul cărui s-au găsit 3/4 din totalul „importurilor” precucuteniene de la Măgurele. Cele mai timpurii urme de locuire de pe aşezarea de la Măgurele sînt cele de tip Bolintineanu, care nu ne preocupă acum. În schimb, o altă categorie ceramică foarte redusă numeric ², care foloseşte ca tehnică ornamentală excizia degenerată — indicînd, în acest fel, cel puţin o tradiţie Boian, dacă nu mai mult — trebuie luată în consideraţie. Nicăieri nu am reuşit însă să surprindem stratigrafic un nivel de locuire mai vechi decât cel gumelniţean dar, avînd în vedere deranjamentele constatate aici, posibilitatea nu este exclusă. Tehnica pastei şi excizia mult degenerată apropie aceste urme mai curînd de cultura Gumelniţa decât de cultura Boian. Un singur fragment ceramic indică eventual o perioadă mai veche a culturii Boian, dar el face notă discordantă chiar în cadrul ceramicii excizate, deşi foloseşte acelaşi procedeu tehnic. În concluzie, pînă la noi precizuni stratigrafice, şi deci pînă la noi date, sîntem nevoiţi să menţinem în suspensie şi eventualitatea existenţei unui nivel Boian tîrziu.

Cît priveşte componenta gumelniţeană timpurie, dacă o urmărim pe nivelele de umplere din şanţul de apărare, constatăm deja o evoluţie a resturilor, de la un arhaism rar întîlnit în cultura Gumelniţa la o tehnică de lucru în care recunoaştem imediat maniera gumelniţeană obişnuită. Ceramica de la fundul şanţului, alături de care apar „importurile” precucuteniene, foloseşte ca degresant o mare cantitate de pleavă. Numai vasele „fine” au la exterior un slip foarte subţire — de cele mai multe ori căzut — şi urme de lustruire.

Formele sînt cele gumelniţene timpurii cu bune analogii în Gumelniţa A1. Aici apar numai străchinile cu marginea dreaptă. În materialele de la mijlocul şanţului constatăm deja o cantitate mai mare a vaselor din categoria „fină”, mai frecvente fiind străchinile cu umăr bombat. La partea superioară a şanţului de apărare, ceramica capătă un aspect gumelniţean obişnuit, dar aici trebuie avute în vedere şi posibilităţile infiltrării din

¹ P. Roman, *O aşezare . . .*, în *SCIV*, XIII, 2, p. 260, 262 ; *Săpăturile arheologice de la Măgurele*, în *Materiale*, X (în pregătire).

² Credem că, deşi nu am reuşit să facem încă o statistică precisă, grupa excizată nu depăşeşte ca număr materialul precucutenian.

nivelele superioare. Trei exemplare de străchini cu marginea înălțată și puțin aplecată spre interior anunță apariția acestei variante atât de răspândite după aceea. Arhaismul și specificul deosebit al ceramicii gumelnițene din primul șanț de apărare frapează și el se poate datora condițiilor de viață ale acestei comunități, dar prin formele sale ea se alătură ceramicii din faza A1 a culturii Gumelnița. Analogii găsim atât în resturile Gumelnița Ia și b de la Tangiru, cât și la Vidra sau în alte așezări gumelnițene timpurii. Nu lipsesc nici analogiile cu unele materiale de la Stoicani, dar trebuie reținută observația că în timp ce la Stoicani se întâlnesc străchinile cu marginea îngroșată, ele lipsesc din nivelul cel mai timpuriu de la Măgurele. Faptul pledează pentru o mai mare vechime a aspectului de la Măgurele întrucât acest tip de vas începe să se răspândească de-abia la orizontul Gumelnița I c.

Atribuirea resturilor de la Măgurele fazei A₁ a culturii Gumelnița nu rezolvă firește problema, deoarece săpăturile executate de Sebastian Morintz la Chirnovi¹ au dovedit, prin grosimea depunerilor, că această fază durează destul de multă vreme. Întrucât nu dispunem de fapte certe pentru comparație, sîntem nevoiți să restrîngem totul la următoarea problemă: mediul cultural de la Măgurele, în care pătrund elementele precucuteniene, este Boian sau Gumelnița? Deslușiri în această spinoasă problemă ne pot da resturile precucuteniene înseși. Mai întii rămîne să stabilim dacă întregul material își găsește analogii în cultura Precucuteni sau nu; apoi, dacă este vorba de simple „importuri” — și în acest caz problema este rezolvată atât cronologic cât și cultural cu condiția să se precizeze și mediul cultural în care se introduc — sau de produse locale, lucrate sub impulsul unor modele, care pot fi mai vechi, și în acest caz nivelul cronologic nu mai corespunde cu cel cultural. Între timp, în aria de baștină a modelelor este posibil să se fi trecut la o nouă etapă care, cronologic, este contemporană cu manifestări (ce se petrec în alte regiuni) pe care ea le depășise de mult.

Dar să revenim la materiale. Ulcelele cu marginea aplecată în afară și corpul bombat își găsesc bune paralele în vasele similare din stratul Izvoare I₂². A doua variantă a acestei forme o întîlnim la Traian-Dealul Fîntinilor³. Pentru ornamentul în formă „de vîrtej” cităm din nou materiale din stratul Izvoare I₂⁴. Vasele cu gît înalt, tronconic și corpul bombat sînt mai rare în cultura Precucuteni și mai frecvente în fazele următoare ale culturii Cucuteni. O formă apropiată de vasele noastre o găsim tot la Izvoare⁵. Un fragment din gîtul unui vas de mari dimensiuni, descoperit în stratul Izvoare I₂⁶, sugerează și el similitudini, după cum unele forme de la Traian-Dealul Fîntinilor merg aproximativ pe aceeași linie⁷. Un amănunt decorativ, folosit pe unul din fragmentele de

¹ Informație de la Sebastian Morintz.

² R. Vulpe, *Izvoare*, fig. 15/2 a; 22/a; 27/7; 29/7; 35/1,2.

³ Cf. *Istoria României*, vol. I, fig. 11/1.

⁴ R. Vulpe, *op. cit.*, fig. 38; 36/3.

⁵ *Ibidem*, fig. 66/2.

⁶ *Ibidem*, fig. 26/1.

⁷ H. Dumitrescu, *op. cit.*, fig. 3 și 8/2; idem, *Șantierul arheologic Traian*, în *Materiale*, V, fig. 6/2.

acest tip de la Măgurele (fig. 2/2), suscită interesul prin semnificația sa. Este vorba anume de tratarea pozitivă a spațiului rămas între motivul spiraliform și linia despărțitoare dintre gîtul și corpul vasului. Întregul spațiu a fost scrijelit destul de superficial după ce mai întîi s-a crușat în negativ o mică bulină ușor ovală. Spațiul scrijelit s-a umplut apoi cu culoare roșie. Scrijelirea și aplicarea de ocră roșu pe suprafața astfel tratată este destul de frecvent întîlnită în culturile Boian și Gumelnița. Nu lipsește însă nici din cultura Precucuteni, deși aici se întîlnește cu totul sporadic¹ și probabil sub influența culturii Boian. Cît privește motivul bulinei „crușate” din fondul vasului, întîlnită în cultura Boian sporadic² și în orice caz nesigur, dar atît de frecventă în ceramica pictată cu grafit din cultura Gumelnița, se pune problema dacă nu cumva pe acest vas se întrevede mina unui gumelnițean care a asociat decorul tipic precucutenian cu cel specific gumelnițean³. Motivul cercurilor sau, de cele mai multe ori al elipselor, este însă folosit destul de frecvent și de precucutenieni, pentru a umple diferitele suprafețe rămase libere⁴ și chiar în cazuri similare celui de la Măgurele⁵. Se cuvine însă precizat faptul că, în timp ce în aria precucuteniană, cercurile sau elipsele sînt întotdeauna realizate printr-o linie incizată cu un vîrf bont, chiar atunci cînd fondul care le înconjoară este scrijelit, în cazul fragmentului de la Măgurele nu se face o asemenea delimitare; aici forma crușată este reliefată — deși scrijeliturile sînt foarte superficiale — ca și cînd în jurul ei s-ar fi produs o săpare. Se întrevede aici o manieră de lucru Boian-Gumelnița ce nu trebuie trecută cu vederea. Aceasta înseamnă că s-a surprins momentul cînd un element decorativ specific culturii Precucuteni este preluat de o cultură danubiană, care îi va da ulterior o foarte mare extindere.

Vasul-miniatură și, în mai mică măsură, tot așa de micul bol (căuc) de la Măgurele amintesc, ca formă, un vâscior de la Izvoare canelat oblic, descoperit în stratul Protocucuteni de acolo⁶.

Fragmentul de ulciță cu peretele curbat în exterior la partea superioară și corpul bombat (fig. 2/5) își găsește analogii foarte apropiate într-un vas de la Izvoare descoperit în nivelul protocucutenian⁷. Formele celor două vase sînt aproape identice. Și unul și altul folosesc incizia și pictura. Motivul pictat este identic și într-o parte și în cealaltă, cu deosebirea că cel de la Măgurele este realizat cu ajutorul grafitului, pe cînd cel de la Izvoare folosește pictura albă. Avem deci toate motivele să presupunem că ulcița de la Măgurele a fost lucrată pe loc (în acest sens pledează pictura cu grafit) sub o influență ariuşdeană. Amintim aici, că această ulciță fragmentară a fost descoperită într-un nivel care suprapune primul șanț de apărare, fapt firește semnificativ în cazul în care întîmplarea n-a făcut ca el să fie împreună cu celelalte fragmente ceramice mai sus descrise.

¹ R. Vulpe, *op. cit.*, p. 97.

² D. Berciu, *op. cit.*, fig. 227/4.

³ P. Roman, *O așezare...*, în *SCIV*, XIII, 2, p. 268.

⁴ R. Vulpe, *op. cit.*, fig. 46/1; 54/9.

⁵ *Ibidem*, fig. 21; fig. 58/4; 61/1; 64/1.

⁶ *Ibidem*, fig. 89/3.

⁷ *Ibidem*, fig. 89/2.

Recapitulînd, constatăm că analogiile ce se pot face cu resturile descoperite de noi la Măgurele cuprind spațiul de timp afectat culturii Precucuteniene tîrzii (Izvoare I₂ — Dealul Fîntînilor)¹ și Protocucuteni (Cucuteni A 1)². Am văzut că în cazul unor fragmente ceramice se poate presupune o intervenție locală. Despre restul materialelor însă, o asemenea presupunere nu se sprijină momentan pe nici un indiciu și sîntem nevoiți să constatăm situația lor de importuri. Dacă, în cazul ulcelei cu analogii în Protocucuteni, sîntem obligați să admitem că aceste relații se practicaau între cultura Cucuteni A1 și Gumelnița A1, în sprijinul acestei ipoteze venind descoperirea făcută la Glina — unde în stratul Gumelnița A 1 au fost descoperite fragmente de pahare ariuşdene, „faciesul Băieşti-Aldeni”³ —, precum și existența unei culturi mixte Ariuşd-Gumelnița la nivelul Gumelnița A 1⁴, la care se adaugă situația stratigrafică de la Brăilița — unde, în nivelul Gumelnița A2 (II), au fost descoperite fragmente ceramice Cucuteni A⁵ — și asemănările plasticii de la Tangîru (Gumelnița Ib) cu cea Protocucuteni⁶, situația se schimbă cînd se discută celelalte resturi și în special acelea care sînt specifice numai culturii Precucuteni (ornamente cu impresiuni de pieptene), nu și pentru Protocucuteni. Mediul cultural din Muntenia, în mijlocul căruia se infiltrează astfel de elemente, trebuie să fie, din punct de vedere cronologic, contemporan cu o fază a culturii Precucuteni din Moldova. Noi credem că mediul cultural în care se încadrează aceste „importuri” precucuteniene este cel gumelnițean timpuriu. Către această ipoteză ne conduce atît asocierea unui element de cultură precucutenian cu altul gumelnițean pe același fragment de vas, cît și factura generală a grupei incizate și numărul redus al acesteia. Contemporaneității parțiale între Precucutenianul tîrziu și Gumelnița timpurie nu i se opun nici celelalte fapte, ci dimpotrivă : „importul” precucutenian de la Vidra, apariția unor elemente gumelnițene într-un mediu precucutenian tîrziu la Traian⁷, lunga dezvoltare în timp a fazei A1 a culturii Gumelnița, ce dă posibilitatea rezervării unui spațiu suficient pentru paralelizarea și cu Protocucutenianul, confirmă presupunerea noastră.

Începute aşadar la orizontul Boian V și chiar mai devreme (vezi Spanțov), relațiile între cultura Precucuteni și aria Boian-Gumelnița au continuat, cu intensități sporite, pînă în vremea culturii Gumelnița timpurie, cînd transformările petrecute în aria Precucuteni — de care cultura Gumelnița pare să nu fie străină — au dus la apariția unei noi culturi ale cărei legături cu aria Gumelnița vor fi și mai complexe decît pînă aici.

¹ Cf. *Istoria Romniei*, vol. I, p. 60; Vl. Dumitrescu introduce în cultura Precucuteni și cultura Zănești, împărțind cultura Precucuteni în: Precucuteni I = Traian-Dealul Vlei; Precucuteni II = Izvoare I₁ Larga Jijiei; Precucuteni III = Izvoare I₂, Traian-Dealul Fîntînilor.

² *Ibidem*, p. 61.

³ M. Petrescu-Dimbovița, *Cetățuia de la Stoicani*, în *Materiale*, I, p. 152.

⁴ *Ibidem*.

⁵ N. Harțuchi, *Săpăturile arheologice de la Brăilița*, în *Materiale*, V, p. 226.

⁶ D. Berciu, *op. cit.*, p. 91.

⁷ H. Dumitrescu, *Contribuții la problema originii culturii Precucuteni*, în *SCIV*, VIII, 1—4, 1954, p. 69.

Limita sudică a culturii Precucuteni a fost marcată de R. Vulpe¹ prin aşezările de la Panciu, Ciorani şi Bogdăneşti. Adîncă infiltrare a elementelor de cultură precucuteniene în aria Boian-Gumelniţa, faptul că în Muntenia nord-estică (aproximativ în zona ocupată apoi de complexul Stoicani-Aldeni) nu cunoaştem resturi Boian după faza Giuleşti, faptul că o serie întregă de elemente decorative (cum ar fi impresiunile cu dinţii de pieptene) şi unele tipuri de vase, dezvoltate cu precădere apoi în fazele Protocucuteni şi Cucuteni A, presupun un contact direct sau foarte apropiat cu cultura Hamangia, precum şi semnalarea unor resturi precucuteniene în raionul Mizil, ne fac să credem că limita sudică a culturii Precucuteni coboară mult în jos, ocupînd şi nord-estul Munteniei. Pentru Moldova s-a postulat şi un hiatus care ar fi avut loc între sfîrşitul culturii Precucuteni şi începutul culturii Protocucuteni, menţionîndu-se că purtătorii ultimei culturi ar fi revenit pe vechile locuri cu o cultură deja creată². În timp, această vreme corespunde de altfel cu manifestările intense de caracter precucutenian din aria Boian-Gumelniţa. Nu este exclusă deci posibilitatea ca presupusa deplasare să fi afectat în special regiunile de la sudul şi vestul ariei Precucuteni, cu care ocazie legăturile cu triburile Boian, trecute sau în curs de trecere, în stadiul de dezvoltare Gumelniţa şi cele ale culturii Hamangia tîrzie, să se fi intensificat. Acum de altfel se produc mai multe frămîntări, înregistrîndu-se şi o puternică influenţă sudică cu direcţia nord, influenţă ce presupune, în cazul Dobrogei, şi o deplasare de populaţie din foste arii Boian care asimilînd fondul Hamangia, va crea varianta dobrogeană a culturii Gumelniţa³.

Amploarea cu care se manifestă cultura Precucuteni la Măgurele, la o distanţă aşa de mare de centrul ariei sale, ne face să credem că, în spaţiul de contact dintre cele două culturi (care cuprinde probabil aria ocupată apoi de complexul Stoicani-Aldeni) s-a petrecut o îmbinare culturală şi mai strînsă pe care viitoarele descoperiri ne-o vor face cunoscută. Nu trebuie pierdut din vedere nici faptul că tocmai în această perioadă

¹ R. Vulpe, *Problemele neoliticului carpato-niprovian la Izvoare*, în SCIV, VII, 1-2, 1956, fig. 1 şi p. 60.

² *Ibidem*, p. 77-78, 83 şi fig. 10.

³ După D. Berciu cultura Gumelniţa în Dobrogea s-ar fi creat prin transformarea „treptată” a culturii Hamangia (*op. cit.*, p. 73), „ca factor principal — dar cu participarea culturii Boian de la vest ori de la sud” (*ibidem*, p. 79). Acest proces s-ar fi petrecut înainte de sfîrşitul fazei Boian V şi începutul culturii Gumelniţa din Muntenia (*ibidem*). Chiar dacă apariţia mai timpurie, în Dobrogea, a culturii Gumelniţa poate fi discutată, ipoteza naşterii culturii Gumelniţa din cultura Hamangia nu poate fi acceptată. Dacă cultura Gumelniţa ar fi o continuare directă, în urma unei transformări „treptate”, a culturii Hamangia şi nu un rezultat al asimilării elementelor de cultură Hamangia de către triburile culturii Gumelniţa (ceea ce explică de fapt şi particularităţile deosebitoare ale variantei dobrogene faţă de aria generală a Gumelniţei), pătrunse aici din altă parte, ar însemna ca aşezările gumelniţene să le suprapună direct pe cele hamangiene. Or, o asemenea situaţie nu se constată, chiar cînd aşezările celor două culturi sînt foarte apropiate unele de altele. Rămîne să se precizeze dacă triburile pătrunse în Dobrogea vin dinspre sud, unde e de presupus că ele au trecut la faza gumelniţeană mai devreme decît cele din nordul Dunării — şi în acest caz într-adevăr s-ar putea vorbi de o anterioritate a începutului Gumelniţei dobrogene faţă de cea din Muntenia — sau că ele au pătruns dinspre vest, şi în acest caz cultura Gumelniţa din Dobrogea e mai tîrzie. În ultima probabilitate, aşa-zisele manifestări precucuteniene s-ar putea petrece, din punct de vedere cronologic, la orizontul Stoicani-Aldeni.

pictura cu grafit sau crudă (cu alb și roșu) cunoaște cea mai mare înflorire la gumelnițeni, fapt ce va trebui avut în vedere la explicarea genezei picturii cucuteniene cu alb¹.

Pînă în prezent în zona din nord-estul și estul Munteniei, exceptînd linia Dunării pe care gumelnițenii nu o vor ceda, cunoaștem numai existența unei culturi mixte Gumelnița-Ariușd care, din punct de vedere cronologic, se situează după descoperirile de la Măgurele, deoarece conține elemente ariușdene care sînt sigur posterioare celor precucuteniene (are străchini cu marginea îngroșată, absente la Măgurele) și, în sfîrșit, la Măgurele fragmentul de vas cu analogii în Protocucuteni suprapune stratigrafic orizontul cu „importuri” precucuteniene.

Rămîne deci ca viitoarele cercetări să precizeze și această problemă importantă, și anume : complexul Stoicani-Aldeni (zis Gumelnița-Ariușd) este un rezultat final al unui proces mai vechi Gumelnița-Precucuteni (de tip Măgurele), sau pur și simplu este ceea ce s-a presupus pînă acum, adică un rezultat al întrepătrunderii culturilor Gumelnița și Ariușd ?

Complexul acesta mixt mai întii într-o formă Gumelnița-Precucuteni și apoi Gumelnița-Ariușd va avea un aspect mai mult gumelnițean sau din contra precucutenian sau protocucutenian, în funcție de participarea mai mare sau mai mică a celor două arii culturale ; de pe acum par însă a se delimita două zone : una avînd ca sprijin Dunărea cu o mai puternică manifestare gumelnițeană și alta, sprijinindu-se pe Carpați, cu o mai puternică participare Precucuteni-Ariușd.

Existența unei culturi mixte Gumelnița-Ariușd a facilitat și o largă vehiculare a bunurilor culturale în ariile propriu-zise ale celor două culturi. Așa se face că ecoul unui asemenea proces se resimte la Măgurele, Glina și Cunești². Ultimul punct, prin particularitățile sale, ridică însă probleme mai complexe.

Cît privește legăturile dintre culturile Boian-Gumelnița și Precucuteni, ele au dus de asemenea la largi transmisiuni culturale ; în această categorie se încadrează și motivele „bulinei” sau spiralelor de tip tangentă la cerc, preluate din aria Precucuteni de către gumelnițeni.

Lămuriri mai ample le vom obține din studierea mai atentă a resturilor culturii Gumelnița, Precucuteni și Gumelnița-Ariușd din zona de contact a acestor culturi.

PETRE ROMAN

¹ I. Nestor, *op. cit.*, p. 24 ; Vl. Dumitrescu, *Hăbășești — monografie arheologică*, p. 524 ; *Istoria României*, vol. 1, p. 65 ; Vl. Dumitrescu, *Originea și evoluția culturii Cucuteni*, comunicare ținută la seminarul romîno-sovietic din 12 oct. 1962, București ; R. Vulpe, *Izvoare*, p. 343, nota 3 ; D. Berciu, *op. cit.*, p. 70, 406.

² De la baza mării Cunești (r. Călărăși) Niță Anghelescu (cf. *SCIV*, VI, 1—2, 1955, p. 311) a scos mai multe vase pe care le atribuie complexului Gumelnița-Ariușd. Vasele ar fi ornamentate cu motive spiraliforme, liniare și pictate cu alb, roșu și grafit. Aceasta presupune o puternică infiltrație pre- și protocucuteni în Muntenia estică.

ДОКУКУТЕНСКАЯ КЕРАМИКА В АРЕАЛЕ РАСПРОСТРАНЕНИЯ КУЛЬТУР БОЯН-ГУМЕЛЬНИЦА И ЕЕ ЗНАЧЕНИЕ

РЕЗЮМЕ

Автор обсуждает докукутенские открытия в ареале распространения культур Боян-Гумельница и вопрос об их синхронизме. Он приходит к заключению, что связи между областями распространения обеих культур возникают в фазе Спанцов культуры Боян и усиливаются к концу культуры Боян и началу культуры Гумельница.

Что касается северо-восточной Мунтении, то автор предполагает существование докукутенского поселения, в которое впоследствии вторглись элементы гумельницкого поселения, образовав смешанный комплекс, предшествовавший комплексу Гумельница-Ариушд и, возможно, содействовавший зарождению последнего.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Карта распространения докукутенской керамики в ареале культур Боян-Гумельница.

Рис. 2. — Фрагменты керамики в Мэгуреле. 1—4, 6—19, докукутенские; 5, отражающие влияние протокукутенской культуры.

Рис. 3.—1—5, фрагменты докукутенской керамики в Мэгуреле; 6, 7, фрагменты керамики, отражающей влияние докукутенской культуры в Спанцов.

LA CÉRAMIQUE PRÉCUCUTÉNIENNE DE L'AIRE DES CIVILISATIONS DE BOIAN-GUMELNIȚA ET SA SIGNIFICATION

RÉSUMÉ

Au sujet des découvertes précucuténiennes faites dans l'aire des civilisations de Boian-Gumelnița et du problème de leur synchronisme, l'auteur aboutit à la conclusion que les liens entre les deux aires de culture commencent lors de la phase Spanțov de la civilisation de Boian et s'intensifient à la fin de la civilisation de Boian et au début de la civilisation de Gumelnița.

En ce qui concerne le nord-est de la Valachie, l'auteur suppose l'existence d'un habitat précucutézien qui, par la suite, va s'interpénétrer avec celui de la civilisation de Gumelnița, créant un faciès mixte qui précède celui de Gumelnița-Ariuşd, à la genèse duquel il a éventuellement participé.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Carte de la diffusion de la céramique précucuténienne dans l'aire des civilisations de Boian-Gumelnița.

Fig. 2. — Fragments céramiques de Măgurele. 1—4, 6—19, précucuténiens ; 5, à influence protocucuténienne.

Fig. 3. — 1—5, fragments céramiques précucuténiens, de Măgurele ; 6—7, fragments céramiques à influence précucuténienne, de Spanțov.

